

ONA TILI TA'LIMIDA EVFEMIZMLARDAN FOYDALANISH – SAMARADORLIK OMILI

Nazarova Dilnoza G'ulomovna

Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: *Mustaqil demokratik davlatda raqobatga asoslangan bozor iqtisodiyoti sharoitida yashayotgan har bir kishi tadbirkor, mustaqil ijodiy tafakkurli, har qanday muammoni o'z aql-idroki bilan yecha oladigan, tafakkurida milliylik ruhi mustahkam bo'lishi zarur. Jamiyatda maktab hayot-mamot, kelajak masalasiga, butun jamiyatning asosiy ishiga aylangandagina bu borada kutilgan natijaga erishiladi. Zero, o'rta umumiy ta'lim maktablarida ona tili o'qitishning bosh maqsadi "ta'lim oluvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilishdan iborat", bu ona tili ta'limi masalasiga an'anadagidan farqli ravishda butunlay boshqacha ko'z bilan qarashni taqozo etadi.*

Kalit so'zlar: *ona tili ta'limi maqsadi, ijodiy tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish, evfemizmlar, ijodiy topshiriqlar tizimi.*

Har bir shaxs o'z ona tilini, odatda, tabiiy ijtimoiy sharoitda shu tilda so'zlashuvchi oila a'zolari, mahalla, bir tilli jamoatchilik orasida o'rganib boradi. Yillar o'tgani sayin ona tili inson uchun nafaqat axborot yetkazish va axborot qabul qilish vositasi, balki uning milliy o'zligini shakllantiruvchi birlamchi omilga aylanib boraveradi. Darhaqiqat, ona tili kishi tafakkurini shakllantiruvchi, insonni inson sifatida rivojlantirib boruvchi, uning ma'naviy kamoloti, komilligini ta'minlab beradigan asosiy manba hisoblanishi hech birimiz uchun sir emas. Shuning uchun ham dunyo tamaddunida o'zini, o'zligini tanigan har bir xalq, har bir millat, avvalo, o'z ona tili qadrini yuksaltirishga, uning ta'limi samaradorligini oshirishga harakat qiladi.

Bugungi kunda maktab ona tili ta'limida rasman birinchi ("ona tili ta'limi jarayonida tahsil oluvchiga tilning beqiyos imkoniyatlaridan foydalanish, ya'ni tilning kommunikativ-amaliy qiymatini yuksak darajada namoyon eta olish ko'nikmalarini singdirish") maqsadni ko'zlab, amalda esa ikkinchi maqsadni ("ona tili ta'limi jarayonida tahsil oluvchiga tilshunoslik asoslarini muntazam o'rgatib borish, tom ma'noda, jamiyat uchun tilshunoslikning qonun-qoidalarini biladigan shaxsni tayyorlash") amalga oshirayotganimiz achinarli hol.

Vaholanki, davlat jamiyatning taraqqiyot darajasidan hamda uni rivojlantirish uchun belgilangan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda ta'lim tizimi oldiga muayyan buyurtma qo'yadi. Bu buyurtma jamiyatning (birinchi navbatda, iqtisodiy, so'ngra ma'naviy-madaniy ehtiyojlari bilan belgilanadi) ijtimoiy, iqtisodiy salohiyatini yuksaltiradi, davlat tomonidan belgilangan yagona maqsad yo'lida fuqarolarning ma'naviy-ma'rifiy qiyofasini uyg'unlashtiradi, rivojlanishga to'siq bo'luvchi muammolarni hal etadi. Bu esa, pirovard natijada, jamiyat a'zolarining umumiy

farovonligini ta'minlashga olib keladi. Davlat buyurtmasida fan va ta'limning rivojlanish hamda integratsion holati, boshqaruv, ta'minot tizimining darajasi, jamiyat va shaxs orzu-umidlarining mushtarakligi kabilar diqqat markazda bo'lib, muayyan hujjat bilan rasmiylashtiriladi. Bu hozirgi kunda Respublikamizda "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi" kabilardir.

Bugungi kunda ta'lim O'zbekiston Respublikasi siyosatining ustuvor yo'nalishi, davlat ahamiyatiga molik ijtimoiy-pedagogik masala bo'lganligi bois uning bosh maqsadi ham hukumat tomonidan belgilab berildi: "Mamlakatimizning istiqloq yo'lidagi birinchi qadamlaridanoq, buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, zamon talablari bilan uyg'unlashtirish asosida jahon andozalari va ko'nikmalari darajasiga chiqarish maqsadiga katta ahamiyat berishimiz kerak"ligi ta'kidlandi. Zero, "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" tamoyiliga asoslangan holda... maktab ta'limini rivojlantirish biz uchun buyuk umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylanishi zarur". Har bir millatning ta'lim tizimida davlat buyurtmasi asosida ta'limning umumiy maqsadi belgilab beriladi. Davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida ta'lim-tarbiyaning maqsadi yagona bo'lib, bu yaxlitlik davlat, jamiyat va uning a'zolari munosabatlari bilan belgilanadi. Shu bois respublikamizda ta'limning umumiy maqsadi negizida ijodiy va mustaqil fikrlovchi, ma'naviy-mafkuraviy qiyofasi jamiyatning bosh g'oyasi bilan uyg'unlashgan shaxsni tarbiyalash mo'ljali yotadi. Hozirgi kunda barkamol avlod deganda "jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtayi nazarga ega yoshlar" tushuniladi. Zero, ta'limdan ham, tarbiyadan ham maqsadimiz bitta: farzandlarimiz barkamol inson bo'lsin.

Rasmiy hujjatlarda ta'lim tizimiga qo'yilgan muayyan talablar o'quv jarayonining maqsad, vazifa, tur va bosqichlarini belgilab beradi. Har bir fan bo'yicha buyurtma mazmuni davlat ta'lim standartlari (malaka talablari) ko'rinishida aks etadi. Davlat buyurtmasi asosida ta'limning umumiy maqsadi belgilab berilishi soha mutaxassislari uchun sir emas.

Bu, xususan, milliyligimizning yorqin ifodasi bo'lgan ona tili ta'limi maqsadida o'zining aniq ifodasini topgan: "Maktabda ona tili ta'limi maqsadi o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qila-digan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'zgarlar fikrini anglaydigan – muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirishdan iborat".

Kishilarning ma'naviy saviyasi, odob-axloqi, madaniyatlilik darajasi, oliyanoblighi va, umuman, ichki dunyosining qanchalik boy ekanligi, avvalo, uning nutqidan ma'lum bo'ladi. So'zlovchiga xos ijobiy yoki salbiy fe'l-atvor ham ularning nutqida muayyan til vositalari asosida yuzaga chiqadi. Xalqimizda: "Yaxshi topib gapirar, yomon qopib" degan maqol zamirida ham nutq egasiga xos fe'l-atvorning ijobiy yoki salbiy jihatiga ishora sezilib turadi. Ba'zan juda orasta kiyingan, yurish-turishi o'ziga yarashgan kishilar bilan, ba'zan biz uchun «yulduz» darajasida

bo'lganlar bilan ozgina suhbatlashsak, qaytib bu suhbatni orzu etmasligimiz ham mumkin. Yoki aksincha.

Insonda nutq madaniyatini me'yorlashtiradigan leksik birliklar ancha. Shulardan biri evfemizmlardir.

Nutq jarayonida axloq-odob hamda hissiy talablar ta'sirida aytilishi nojoiz, noqulay bo'lgan so'zlarni yumshoq va muloyim ifodasi bo'lgan ikkilamchi nomlar, ya'ni evfemizmlar tilda alohida bir tizimni tashkil qiladi. Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asarida Kumushbibi maktubida shunday o'rin bor: "Sizni va otamni juda sog'indim, agarda og'ir oyoq bo'lmasam edi, qish bo'lishiga qaramasdan Marg'ilonga jo'nar edim, qudangiz, qayin onamning so'z(lar)iga qaraganda, kelasi oyda ko'zim yorir emish". (Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar)

Maktubdagi homiladorlik bilan bog'liq ma'nolarni aks ettirgan og'ir oyoq, ko'zi yorimoq kabi evfemizmlar xalqimizning milliy ruhi, odobi, nazokatini aks ettirgan til birliklaridir. Evfemizmlar orqali, asosan, inson ruhiyati, o'zaro munosabati, bir-biriga bo'lgan e'zosi, hurmati, takallufi aks etadi. Tom ma'noda, evfemizmlarni o'rinli qo'llash nutqni madaniylashtiradi, so'zlovchini ham, tinglovchini ham noqulaylikdan qutqaradi. Shuning uchun ham ulardan foydalanishda ehtiyotkorlik talab etiladi. O'zini jamiyatning madaniyatli a'zosi deb hisoblagan har bir kishisi uchun ham mazkur birliklardan o'rinli foydalanish o'ta muhim. Tabiiyki, bu nutq madaniyatining ifodasidir.

Ona tili mashg'ulotlarida o'quvchi uch parametr– to'g'ri o'qish, xatosiz yozish va o'qigan(eshitgan)ini to'g'ri anglay olishni egallashi zarur. O'quvchining "to'g'ri anglay olish"i uning madaniy nutqida namoyon bo'ladi. Madaniy nutq esa kishidan eshitgan, bilgan, anglaganlarini to'g'ridan to'g'ri aytish(yozish)ni emas, uni me'yor elagidan o'tkazish, ya'ni qayta ishlashni, jamiyat odob-axloq qoidalariga moslashtirishni, o'ziga xos analiz va sintezni taqozo etadi. Ana shu jarayonning amalga oshishida esa o'quvchiga eng yaqin vosita bo'lib evfemizmlar xizmat qiladi.

Bu esa maktab o'quvchilari nutqini evfemizmlar bilan boyitish zarurati va ahamiyatini belgilaydi.

Fikrimiz dalili sifatida boshqa til va nutq birliklari (masalan, frazeologik birliklar, maqol, hikmatli so'z, perifraza va h.lar)ning nutqdagi ahamiyatini inkor etmagan holda evfemizmlar madaniy nutqning eng zarur unsuri ekanligiga misol keltirishga harakat qilamiz. Masalan, Homid xotin oldi gapida xotin olmoq birligining shu holatda aytilishi o'zbekona odob-axloq me'yorlariga zid. Uning o'rnida Homid oila qurdi; Homid juftini topdi; Homid o'ziga jufti halol tanladi; Endi Homidning yostiqdoshi bor; Endi Homidning umr yo'ldoshi bor; Homid uylandi; Homid oilali, Homid ro'zg'orli kabi o'nlab evfemik birliklarni qo'llash mumkin. (Mazkur efemiyalar o'rnida bir boshini ikkita qilmoq, bir yostiqqa bosh qo'ymoq (ibora); Davraga – otin, yigitga –xotin (maqol); Voyaga yetgan er kishi xotin olmog'i farz (hadis) kabi birliklarni doimiy qo'llab bo'lmaydi. Biroq evfemik birliklarni istalgan nutqda bimalol qo'llash imkoniyati mavjud.)

Aslida, o'рта umumta'lim maktablarining ona tili mashg'ulotlarida pragmatik qiymatli topshiriqlardan foydalanish samaradorlik omili ekanligini nazardan qochirmaslik muhim va bu ona tili ta'limi mazmuni(dastur va darsliklar)da ham to'la aks etishi zarur. O'quvchi uchun pragmatik qiymatli birliklardan biri nutqiy evfemizmlar bo'lib, ular o'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qila oladi. Vaholanki, maktabda ona tili ta'limi o'quvchilarning nutq ravonligiga xizmat qilsin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nazarova, D. (2021). Ассимилированные слова узбекского языка и их выражение в словарях. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 6(6).
2. Назарова, Д. Ф. (2022). МАКТАБДА ОНА ТИЛИ ТАЪЛИМИ МАҚСАДИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ ВА МУАММОЛАРИ. PEDAGOGS jurnali, 1(1), 115-117.
3. Nazarova, D. G. (2021). Assimilated Uzbek Language Words and their Expression in Dictionaries. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630), 12, 262-268.
4. Nazarova, D. G. (2020). UNCONVENTIONAL WAYS OF TEACHING STUDENTS'MORPHOLOGICAL FEATURES OF NOUNS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(10).
5. Nazarova, D. G. (2022). UNITY OF PURPOSE AND CONTENT IN EDUCATION. EUROPEAN JOURNAL OF MODERN MEDICINE AND PRACTICE, 2(4), 79-85.
6. Gulomovna, N. D. (2021, December). Lexicographic problems of the uzbek language. In Conferences.
7. Jobirovich, Y. M. (2022). BOSHLANG'ICH SINFLAR MATEMATIKA DARSLARINI INTEGRATSIYALASHGAN HOLDA OLIB BORISHDA TA'LIM TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIIY JURNALI, 2(12), 19-23.
8. Ярашов, М. Д., & Хамдамова, Х. (2022). МЕТОДИКА РАБОТЫ НАД РЕЧЬЮ УЧАЩИХСЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 1(9), 138-143.
9. Jobir o'g'li, Y. M., & Roziyabonu, S. (2022). 1-SINF MATEMATIKA DARSLARIDA GEOMETRIK MATERIALLARNI O'RGATISH. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 1(9), 132-137.
10. Jobir o'g'li, Y. M., & Maftuna, S. (2022). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA TA'LIM MAZMUNINING TAVSIFI. THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH, 1(9), 144-147.
11. Olloqova, O. M., TA'LIM, O. T. D. I., & FOYDALANISH, T. Scientific progress.–2021. T, 2(6), 1025-1029.

12. Mamanazarovna, O. U., & Gulnoza, M. (2021). Use of didactic games in mother tongue lessons.

13. Эшматова, Ю. Б. (2020). Вопрос художественного образа и интерпретации душевного состояния женщины. Вестник науки и образования, (8-1 (86)), 55-58.

14. ESHMATOVA, Y. YAZARINMAHARETI VEPEYZAJTASVIRI. DİL VE EDEBİYAT ARAŞTIRMALARI I, 121.

15. Eshmatova, Y. (2022). Анализ человеческой психики в повестях. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz), 23(23).

16. Эшматова, Ю. (2022). ПРОБЛЕМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПСИХОЛОГИЗМА В УЗБЕКСКОМ ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИИ. ТА'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(11), 155-161.

17. Boymaxmatovna, E. Y. (2022). WRITER'S SKILL AND LANDSCAPE IMAGE. TA'LIMVARIVOJLANISHTAHLILIONLAYNILMIYJURNALI, 2(11), 143-146.

Sabirovich R. M. et al. KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 2010-2015.

Sabirovich R. M. et al. KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 2010-2015.

Sabirovich, Ruzibaev Mansurbek, et al. "KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH." Scientific Impulse 1.4 (2022): 2010-2015.

Sabirovich, Ruzibaev Mansurbek, et al. "KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH." Scientific Impulse 1.4 (2022): 2010-2015.

Sabirovich, R. M., Mahmudqulovich, I. Z., Mamirjon ogli, O. M., & Saydaliyevich, U. S. (2022). KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH. Scientific Impulse, 1(4), 2010-2015.

Sabirovich, R. M., Mahmudqulovich, I. Z., Mamirjon ogli, O. M., & Saydaliyevich, U. S. (2022). KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH. Scientific Impulse, 1(4), 2010-2015.

Sabirovich R. M. et al. KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 2010-2015.

Sabirovich R. M. et al. KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 2010-2015.

Sabirovich, Ruzibaev Mansurbek, et al. "KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH." Scientific Impulse 1.4 (2022): 2010-2015.

Sabirovich, Ruzibaev Mansurbek, et al. "KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH." Scientific Impulse 1.4 (2022): 2010-2015.

Sabirovich, R. M., Mahmudqulovich, I. Z., Mamirjon ogli, O. M., & Saydaliyevich, U. S. (2022). KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH. Scientific Impulse, 1(4), 2010-2015.

Sabirovich, R. M., Mahmudqulovich, I. Z., Mamirjon ogli, O. M., & Saydaliyevich, U. S. (2022). KONSTITUTSIYA-YOSHLARNI IJTIMOY FAOLLIGINI OSHIRISH. Scientific Impulse, 1(4), 2010-2015.